

Osmanski „profesionalni zarobljenici“ na zapadnom pograničju carstva tijekom 16. i 17. stoljeća¹

Preveo i bilješkama popratio Filip Šimunjak
mag. hist.

Sažetak:

U ovome radu autor na temelju neobjavljene građe iz arhiva obitelji Batthyány daje prilog proučavanju procesa razmjene i otkupa zarobljenika na habsburško-osmanskom pograničju tijekom 16. i 17. stoljeća. Glavna teza rada jest da se tijekom ovog perioda javlja skupina pojedinaca koji su poslovali kao „profesionalni zarobljenici“ i ostvarivali profit kao posrednici tijekom procesa otkupa. Na kraju rada autor donosi nekoliko dokumenata koji govore o procesu otkupa, ali i o teškim kaznama koje su čekale jamce ako se njihov sakupljač nikada ne bi vratio.

Ključne riječi: Vojna krajina, Ugarsko Kraljevstvo, Osmansko Carstvo, Batthyány, otkup, zarobljenici, 16. stoljeće, 17. stoljeće

Osmanska država tijekom svojeg je postojanja tolerirala prisutnost posebnog tipa ljudi na svojim granicama – pograničnih ratnika. U ranim stoljećima ti su pojedinci bili izvor snage osmanske države. Iako su kasnije postali izvor „sramote“ nikada nisu prestali u znatnoj mjeri biti sami svoji gospodari. U kratkom klasičnom djelu *The Rise of the Ottoman Empire*² Paul Wittek

¹ Ovaj rad Petera Sugera o fenomenu „profesionalnih zarobljenika“ tijekom 16. i 17. stoljeća posebno je zanimljiv i za hrvatsku historiografiju budući da su Batthyányji iz svog središta u Kirmiedu (mađ. *Körmend*) bili odgovorni i za dio habsburškog pograničja između Balatona i Drave, dakle pogranični prostor koji se direktno nastavljao na našu Slavonsku vojnu krajinu. Čak i ako se ne složimo s autorovom 'krovnom tezom' njegov rad svejedno predstavlja vrijedan doprinos proučavanju mehanizama zarobljeničkog otkupa i jamstva koji se razvijaju između habsburške i osmanske strane pograničja tijekom ranoga novog vijeka (op. prev).

² Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire* (London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Luzac & Co., 1958).

dao je opis ranih pograničnih ratnika – gazija (*ghazi*).³ Detaljnije je o njima u kasnijem periodu osmanske države – tijekom kasnog 17. i ranog 18. stoljeća – pisao i Hazim Šabanović.⁴ Tijekom cijele povijesti Osmanskog Carstva susrećemo se sa skupinom ljudi koja je živjela širom cijelog carstva, ali naročito u pograničnim krajevima, i koja je bila u jednu ruku marginalizirana. Riječ je o ljudima koji još nisu bili inkorporirani u postojeću vojno-društvenu strukturu koja je činila osnovu osmanskog društva – timarski sustav.

Radeći na izvorima koji se bave transilvanijskim i ugarskim pograničjem naspram Osmanskog Carstva tijekom kasnog 16. i 17. stoljeća pronašao sam pogranične ratnike – i to na obje zaraćene strane – koji su živjeli prema svojim vlastitim pravilima i kodeksima ponašanja. Unatoč službenom miru između Beča i Istanbula osmanski, mađarski i – doduše rjeđe – transilvanijski pogranični vojnici redovito su provodili upade na neprijateljski teritorij. Isto kao u ranijim stoljećima ovi pojedinci, koji su se upuštali u navedene poduhvate, razvili su međusobno poštovanje i razumijevanje. Štoviše, evidentno je da su pratili ista nepisana pravila ponašanja.⁵ Arhivi ovih triju država/pokrajina sadrže mnoštvo izvora koji govore o opstojnosti vojnih upada i drugih obilježja kršćansko-osmanskog pograničja.

Među tim „drugim obilježjima“ otkrio sam nešto novo. Naime, manji dio osmanskih vojnika razvio je profesiju koju, barem koliko mi je poznato, još nitko nije problematizirao. Riječ je o „profesionalnim zarobljenicima“. Primarni izvor za ovaj fenomen čini arhiva obitelji Batthyány koja je – iz svog središta u Kirmiedu – bila odgovorna za dio ugarskog pograničja naspram Budima i Kaniže. Iz izvora je razvidno da su članovi te ugarske velikaške obitelji bili u stalnom kontaktu s neprijateljskim upraviteljima ovih dvaju važnih osmanskih uporišta. Dokumenti svjedoče da se „profesionalni zarobljenici“ pojavljuju nakon smrti Sulejmana Veličanstvenog (1566.), tj. tijekom perioda stabilizacije habsburško-osmanskog pograničja, te da je do sredine 17. stolje-

³ U ovom ću radu turska, slavenska i mađarska imena mjesta i osoba, kao i vojne i druge dužnosti, pisati u skladu s današnjim pravilima, neovisno od oblika koji se javljaju u samim izvorima.

⁴ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela* (Sarajevo: Naučno društvo NR BiH, 1959) i Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popis iz 1455. godine* (Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1964).

⁵ Državni arhiv Mađarske, Arhiv obitelji Batthyány, kolekcija br. P1313, fascikl 249, dokument 226a, kasna 1649. godina (nema točnog datuma), sadrži pismo koje je grofu Adámu Batthyányju u Kirmied poslao janjičarski aga iz utvrde Kaniža. Pismo započinje riječima „pozdrav mojem voljenome junačkom prijatelju i poštovanom susjedu“ nakon čega slijedi žalba da je preko 80 turskih vojnika zarobljeno na području Sigeta, Pečuha i Kapošvara unatoč „čvrstim odredbama obaju carstva da će se održavati mir.“ U nastavku pisma aga ističe da „na sreću“ i on ima zarobljenike – uključujući jednog njemačkog kapetana – te stoga grofu nudi razmjenu zarobljenika. Pismo završava upozorenjem da će aga, ako grof odbije ponudu, u Beč poslati pismo u kojem će objasniti cijelu situaciju; pritom je zanimljivo da ne prijeti slanjem pisma ako se nastavi „mali rat“, već isključivo ako odbije ponudu o razmjeni.

ća ova profesija već bila potpuno razvijena. Upravo ovim dvostoljetnim razdobljem namjeravam se baviti u svojem radu.

Stalni pogranični ratni sukobi (poznati kao „mali rat“) bili su niskog intenziteta i rijetko su rezultirali trajnijim zauzimanjem čak i najmanjih zaseoka. Međutim, imali su iznimnu ekonomsku važnost – plijen je bio njihova glavna svrha. Sačuvani zapisi pružaju nam detaljne uvide u to što se sve oduzimalo tijekom ovih provala (što nam, pak, posredno govori i o prosperitetu određene regije). Nisu se uvijek popisivale sve stvari. Tako se, primjerice, vrijednost oduzetog žita spominje tek povremeno, dok se oduzeta stoka uvijek detaljno popisivala. Jednako tako detaljno su se popisivale i spaljene staje za životinje te spremišta žita, dok niti jedan zapis ne spominje koliko je nastamba nastradalo. U Dodatku 1 donosim kratak sažetak jednog ilustrativnog primjerka takvog tipa izvora u kojima se popisuje šteta nakon osmanske provale.

Još detaljniji zapisi vodili su se o zarobljenicima. Iz njih saznajemo da je ljudska glava vrijedila mnogo više od ijednog materijalnog dobra. Naime, otkupnina čak i najskromnijih osoba nerijetko je iznosila mnogo više nego što je sposoban napadač-pljačkaš mogao sa sobom ponijeti iz pohoda. Stoga ne treba čuditi da su se upravo o zarobljenicima vodili tako detaljni zapisi. Vrlo dobru ilustraciju pruža najraniji zapis ove prirode koji sam pronašao u arhivu Batthyányja. Rijč je o zbirci od nekoliko izvješća koje je grofu prezentirao njegov knjigovođa.⁶ U ovim izvještajima svaki zarobljenik pažljivo je identificiran i popisao po svom vojnom činu (*ağa, sipahi, bey, çavuş, odabaşi*), nadimku (Alija Zvijer, Crni Hassan, Ludi Yusuf), lokaciji s koje je odveden te prema profesiji (Mehmet Brijač, Ibrahim Pisac) ili podrijetlu (Ahmet Ugar). Knjigovođa je pažljivo iza svakog imena naveo i broj zapisa kako ne bi došlo do zabune prilikom identifikacije osoba.

Trud se svakako isplatio. Naime, kao što otkriva jedan od dokumenata, knjigovođa je 26. studenoga 1588. upisao da je za Olay-bega dobivena otkupnina u iznosu od 1000 talira⁷ u novcu, stoka u vrijednosti 6000 talira te dva seta konjske opreme dostojne gospodara – jedan ukrašen zlatom, drugi srebrom. Nekoliko tjedana kasnije grof je za otkup Ali-cavuşa dobio 1000 talira novca, 7000 talira vrijednosti stoke te 1000 talira u materijalnim dobrima (tepsi, tkanine i „razni manji predmeti“). Iz ovih zapisa također saznajemo kako se otkupnina prikupljala. Tako, primjerice, u zapisu stoji da je 2. rujna 1587. godine Mustafa od Banjaluke – čija je glava procijenjena na 500 talira – „na putu sakupljajući otkupninu, a kao jamstvo ostavio je tekstil u vrijedno-

⁶ Fascikl 247, dokument 1, izvješća su datirana u periodu između 5. rujna 1587. i 9. travnja 1589.

⁷ S obzirom da su izvori kojima se autor bavi došli iz arhiva obitelji Batthyány gotovo je sigurno da se pod talire misli na ugarske zlatne forinte (*tallerus integrus*), a ne na srebrni rajnski gulden (*tallerus Rhenensis*). Ugarski zlatni forint još se nazivao i zlatni gulden ili – kao u ovom slučaju – jednostavno talir. Usp. Nataša Štefanec, *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici* (Zagreb: Srednja Europa, 2011), 331; Mira Kolar-Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj – od 1527. do 1941. godine* (Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013), 21-28 (op. prev).

sti 100 talira.“ Drugi dokument, datiran tri dana kasnije, otkriva da se na taj dan Osman od Sigeta „vratio s 20 talira novca i 156 talira vrijednosti raznih dobara.“ Osim toga, doznajemo i da je Osmanova otkupnina isprva bila 500 talira, da ju je Batthyány pristao smanjiti za 50 talira te da je Osman već ranije dostavio dio otkupnine u vrijednosti 198 talira.

Zapisi o pojedincima koji su pušteni kako bi prikupili otkupninu otkrivaju mnoštvo podataka o razvoju profesije „profesionalnih zarobljenika“. Svi muškarci navedeni u ovim zapisima bili su – ako je suditi prema visini njihove otkupnine – relativno bogati. Svi su, najvjerojatnije, ostavili određeno jamstvo kako bi se njihovi tamničari – u slučaju da pobjegnu i ne vrate se – barem donekle kompenzirali. Nadalje, sudeći prema njihovim visokim otkupninama, ovi pojedinci bili su već dobro etablirani unutar osmanskog društva (većina njih bili su vlasnici timara) te su se vraćali svojim tamničarima zbog svog vlastitog etičkog kodeksa ponašanja. Ipak, većina onovremenih zarobljenika pripadala je skupini ljudi koju bismo mogli nazvati „marginaliziranom“, tj. bili su tek obični pogranični vojnici. Njihovi tamničari su, dakako, htjeli zaraditi nešto i na njihovim glavama, a i sami su vojnici neupitno stremili povratku slobodi.

Ovaj oblik „poslovanja“ nastojao se održavati jer su zatvorenici bili najbolji izvor zarade na pograničju. Jedan od sačuvanih dokumenata posebno ocrtava navedenu tvrdnju.⁸ Naime, zatvorenika Vehera od Bude kupili su Batthyányji od Georga Posa 1648. za 500 talira. Dvije godine kasnije napokon je postignut dogovor o njegovoj otkupnini koja je trebala iznositi 500 talira te još dvije dužine tkanine, svaka vrijednosti 50 talira. Međutim, 1660. Veher se ponovno javlja u zapisima kao zarobljenik. Ovo je jedan od primjera u kojima se „investicija“ u konačnici nije isplatila. No, čini se kako su drugi slučajevi bili mnogo uspješniji. Hasan-spahija od Fehérvára⁹, za kojega je Batthyány poručniku Miklósu Palotásu 1651. dao 1000 talira, pušten je iz zarobljeništva dvije godine kasnije nakon što je platio otkupninu u iznosu od 2400 talira. Baba Hasanu iz Kaniže – koji je kupljen za samo 100 talira 1640. – trebalo je čak 20 godina da sakupi svoju otkupninu koja je iznosila 400 talira novca, veliki tepih, panterinu kožu, konja (i to dostojnog gospodara), tri sokola i šest crvenih tepiha. Unatoč naizgled pozamašnoj zaradi slučaj Hasana Kaniškoga otkriva da je proces prikupljanja otkupnine ponekad bio previše dug da bi ga smatrali profitabilnim. Nešto se trebalo poduzeti kako bi se cijeli proces ubrzao i tako postao profitabilniji. Smatram da upravo u toj činjenici – kao i onoj da su većinu zarobljenika činili siromašni i nepouzdani pojedinci – treba tražiti odgovor na pitanje zašto dolazi do rađanja profesije „profesionalnih zarobljenika.“ Dodatak 2, u kojem donosim cjeloviti prijevod jednog tipičnog onovremenog dokumenta koji se bavi otkupom, otkriva da je sredinom 17.

⁸ Fascikl 248, dokument 49, 1. siječnja 1660. (sumnjam da je 1660. točna godina te pretpostavljam da je riječ o 1640. Isto tako svi ostali događaji koji se u ovom dokumentu spominju vjerojatno treba pomaknuti za 20 godina).

⁹ *Fehérvár* je skraćeni naziv za mađarski *Székesfehérvár*, tj. Stolni Biograd (op. prev).

stoljeća nova profesija već dobro uhodana te ujedno objašnjava kako je cijeli sustav funkcionirao.

Iz dokumenata je razvidno da je svaki pojedinac koji je poslan da sakupi otkupninu iza sebe ostavljao nekoliko osoba kao jamstvo. U slučaju sakupljačevog bijega, odnosno nevratanja, navedeni jamci znali su biti kažnjeni gubitkom udova, ušiju ili zubi te u nekim slučajevima čak i glave. Iako ove informacije same po sebi ne dokazuju pojavu „profesionalnih zarobljenika“ ipak pružaju kontekst za razumijevanje zašto dolazi do pojave ove profesije. Najranije indikacije o postojanju „profesionalnih zarobljenika“ proizlaze iz dvije stvari. Prvo, četiri pojedinca koja se u jednom dokumentu spominju kao osobe poslone da prikupe otkupninu u drugom se navode kao jamci. Drugo jest činjenica da se navedeni dokument odnosi na relativno velike utvrde (Szolnok¹⁰, Rohunac¹¹, Novi Grad¹², Boroscsán...) za koje možemo pretpostaviti da su držale veći broj zarobljenika. Unatoč tome u izvorima se kao jamci i sakupljači otkupnine javljaju isti pojedinci, tj. manja skupina zarobljenika jamčila je i sakupljala otkupninu za preostale. Ovo, dakako, nije izoliran slučaj. Drugi dokument, iz otprilike istog vremenskog razdoblja¹³, koji je sastavio zapovjednik utvrde Novi Grad (mađ. *Németh-ujvár*), navodi imena 19 jamaca u njegovoj utvrdi, od kojih je njih čak 11 garantiralo za više ljudi. Jedan od njih – Birol Ibrahim – jamčio je za čak osmoricu sakupljača.¹⁴ Nitko od jamaca nije se posebno isticao po vojnom rangu ili bogatstvu zbog čega bi ugarskim tamničarima bio poželjniji. Isto tako nema „zastrašujućih“ pojedinaca čije bi osvete mogle obeshrabriti sakupljače otkupnine od eventualnog bijega. Jedan od jamaca u ovome dokumentu naveden je kao sluga, a drugi kao bogalj. Za ljude poput njih zarobljeništvo nije bio pretjerano različito od uobičajenog

¹⁰ Pretpostavljam da je ovdje riječ o autorovom krivom čitanju izvora. Naime, velika i poznata utvrda Szolnok pala je pod osmansku vlast već 1552. te je oslobođena tek tijekom Velikog bečkog rata 1685. Osim toga ova se utvrda nalazila daleko izvan Batthyányjeve domene. Nažalost ne mogu pretpostaviti o kojoj je utvrdi doista riječ, kao niti potvrditi postojanje utvrde sličnog imena koja bi se nalazila u nadležnosti Batthyányja krajem 16./tijekom 17. stoljeća (usp. Géza Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century* (Boulder, Colorado, New Jersey, New York: Social Science Monographs–Wayne, Center for Hungarian Studies and Publications, Columbia University Press, 2009), 49, 122; op. prev).

¹¹ Njem. *Rechnitz*, mađ. *Rohonc(z)*. Danas pogranični grad u austrijskoj saveznoj državi Gradišće (op. prev).

¹² Njem. *Güssing*, mađ. *Németh-ujvár*. Danas pogranični grad u austrijskoj saveznoj državi Gradišće (op. prev).

¹³ Fascikl 249, dokument 159, 19. kolovoza 1647.

¹⁴ Autor u originalu nadalje navodi za koliko je točno ljudi tko od popisanih jamčio. Međutim izražaj baš nije najspretniji te nije potpuno jasno koliko je točno ljudi jamčilo za koliko (čini se da bi njihov zbroj trebao biti 13, a ne 11 kao što se tvrdi u tekstu). Stoga ovdje prilažem originalnu rečenicu koju sam izostavio iz prijevoda: „two others served as surety for six, three each for four of eight men, two others served as surety for six, three each for four respectively five on the road, and two were responsible for the return of three“ (op. prev).

života. Zsigurno su riskirali gubitak zuba, prstiju ili ušiju zbog nečega drugoga osim slobode. Ono što ovu pretpostavku i posljedično postojanje skupine „profesionalnih zarobljenika“ čini još vjerojatnijim jest redovitost pojavljivanja istih pojedinaca u raznim dokumentima iz različitih razdoblja.

Ibrahim od Bosne i Piri-aga od Turbéka spominju se u dokumentu iz 1647. (Dodatak 2) kao jedni od jamaca za Mehmeta od Erčina¹⁵ i Recepta od Pečuha¹⁶. Isti dvojac spominje se i u dokumentu od 8. studenog 1649., no ova puta u ulozi sakupljača otkupnine.¹⁷ Zajedno s njima bili su i spomenuti Recepta od Pečuha te Vali Operka Mehmet koji je sličnu zadaću vršio i 1647. Recepta, koji je 1647. pušten na rok od 60 dana da prikupi otkupninu, tako se dvije godine kasnije javlja u istoj ulozi potvrđujući tezu da su iste osobe višestruko obnašale razne dužnosti vezane uz otkup. Ovi pojedinci – zajedno s još nekim ponavljajućim imenima – javljaju se u još jednom dokumentu s kraja studenog 1649¹⁸, ova puta kao osobni zarobljenici grofa Batthyányja u utvrdi Kirmied (što je zanimljivo jer se u drugim izvorima javljaju u drugim utvrdama). Kirmied je bila glavna utvrda ondašnjeg habsburškog pograničja koja je stoga posljedično imala i najveći broj zarobljenika. To je, dakako, značilo da se ondje odvijala najintenzivnija trgovina zarobljenicima zbog čega je rasla i potražnja za iskusnim posrednicima. Od osoba čija se imena ponavljaju više puta u dokumentima koje sam priložio ovome radu, njih čak 16 ponovno se pojavljuje u Kirmiedu u ulozi jamaca, a nekoliko njih istovremeno je obavljalo i dužnost sakupljača otkupnine.¹⁹

Nema sumnje da je već potkraj 1640-ih posao s otkupom zarobljenika bujao što je iskusnim posrednicima moglo donijeti značajne zarade. Tako, primjerice, saznajemo da je grof Batthyány između 1. siječnja 1648. i 1. siječnja 1650. za otkup 91 kršćanskog vojnika dao:²⁰

Novca (taliri) – 28 200
Vunene tkanine (dužina) – 44
Pištolja – 17
Vina (velike bačve) – 24
Meda (*kila* težine) – 900
Papra (*kila* težine) – 29
Šafrana (*kila* težine) – 3
Maslac (posude) – 100
Lanene tkanine (dužina) – 100

Smatram da ne trebamo sumnjati da su pojedinci koje nazivam „profesionalnim zarobljenicima“ odigrali važnu ulogu u ovoj trgovini. Među saču-

¹⁵ Mađ. *Ercsi* (op. prev.).

¹⁶ Mađ. *Pécs* (op. prev.).

¹⁷ Fascikl 249, dokument 214, 8. studenoga 1649.

¹⁸ Fascikl 249, dokument 240, 25. studenoga 1649.

¹⁹ U studenom 1649. u Kirmiedu popisani su: Vali Ramadan, Ali iz Kopányja, Saba iz Kaniže, Mustafa iz Kaniže, Abdi iz Palora, Osman iz Fehérvára, Piri-aga iz Turbéka, Ahmed iz Fehérvára, Vali Çavuş Ibrahim, Vali Baba Hassan iz Bosne, Mehmet-aga iz Erčina, Ismail iz Kaniže, Zülfikar iz Bude, Vali Operka Mehmet, Recept od Pečuha i Mehmet iz Zsámbéka.

vanim dokumentima nalazimo samo šest slučajeva u kojima Batthyány nije samoinicijativno odredio cijenu otkupa, već je o njoj pregovarao. Od šest pojedinaca s kojima je grof pregovarao petoricu ćemo vrlo brzo prepoznati jer se opetovano spominju u zapisima o trgovini zarobljenicima. Stoga nema razloga sumnjati da je i šesti – Sađadi od Karadina²¹ – pripadao istoj skupini. Šestorka „profesionalnih zarobljenika“ (tijek pregovora vidi u Dodatku 3), u usporedbi s otkupninama nekih pojedinaca koje sam ranije spominjao, nije bila posebno „vrijedna“ (iako je evidentno da su vrijedili respektabilne iznose). No, ono što je za nas u njihovom slučaju možda najvažnije jest da je Batthyány očito znao kakve su poslove provodili. To je posebno razvidno ako u Dodatku 3 promotrimo slučajeve Alija od Kopányja ili Piri-age od Turbéka. Ne samo da ih je grof smatrao pronicljivim pregovaračima, nego su i oni sami znali svoju vrijednost i položaj te se nisu bojali ostati pri svome unatoč oštrim riječima njihovog tamničara.

Na temelju brojnih dokumenata evidentno je da se određena imena redovito javljaju u vezi poslova s prikupljanjem otkupnina. Muškarci koji su nosili ova imena stalno se pojavljuju u raznim tvrdavama pod Batthyányjevim zapovjedništvom – bilo kao jamci koji ostaju u tamnicama dok njihovi prijatelji prikupljaju otkupnine, bilo kao sakupljači otkupnine, a ponekad (doduše rijetko) i u obje uloge istovremeno. Grof je prema njima zasigurno gajio određeno poštovanje i smatrao ih korisnima – inače nikada ne bi s njima pregovarao, već bi ih tretirao kao i druge zarobljenike. Što je još važnije, brojni „obični“ zarobljenici očito su vjerovali njima i njihovom poštenju. Pretpostavljam da je u poslovanje „profesionalnih zarobljenika“ bio uključen značajan broj ljudi, što je bilo neophodno da bi njihove aktivnosti bile zanimljive i isplative – kako za njih, tako i za njihove tamničare.

Nažalost priča ipak ostaje djelomično nepotpuna. Naime, iz izvora nije potpuno jasno kakva je bila organizacija ove skupine niti kako je točno ostvarivala profit. To ne treba čuditi s obzirom na prirodu sačuvanih izvora koji dolaze iz Batthyányjeve arhive – grofa, jednostavno, ili uopće nisu zanimala ova pitanja ili je o njima znao jako malo. Službeni turski zapisi koje sam uspio pribaviti nažalost isto ne otkrivaju ništa o aktivnostima pograničnih vojnika koji su bili uključeni u otkup svojih osmanskih sunarodnjaka. Stoga – na temelju dosadašnjih spoznaja o „profesionalnim zarobljenicima“ i onoga što znam o onovremenom osmanskome pograničju – mogu tek iznijeti dvije hipoteze.

Grupa „profesionalnih zarobljenika“ vjerojatno je dopuštala da bude zarobljena – no isključivo kao grupa. Jednom kada bi se našli u tamnicama neprijateljskih utvrda ustvrdili bi omjer između potraživanog otkupa za „obične“ zarobljenike i njihove mogućnosti da plate tu otkupninu. Nakon toga je uslijedilo cjenkanje sa zapovjednikom utvrde oko njihove vlastite cijene (pri čemu su se, dakako, trudili maksimalno smanjiti iznos). Ovo je bio najriskantniji dio poslovanja. Naime, ako bi krivo procijenili broj zarobljenika u određenoj utvrđi, sklonost zapovjednika utvrde ili sposobnost zarobljenika da plate, našli

²⁰ Fascikl 249, dokument 198, 1. siječnja 1650.

²¹ Mađ. *Karád* (op. prev).

bi se u nevolji barem u toj mjeri da su morali platiti vlastitu otkupninu iz svog džepa. Kako god bilo, jednom kad su izvidjeli situaciju i postigli dogovor neki od njih ostali bi u tamnici kao jamci dok bi se drugi uputili sakupiti otkupninu.

Smatram da je ovo način na koji su bili organizirani i na koji su poslovali. Moja druga hipoteza vezana je uz način na koji su postizali zaradu. Pretpostavljam da su sakupljači tijekom odsustva iz utvrde stupali u kontakt s prijateljima, rodbinom, suborcima itd. onih čiju su otkupninu trebali sakupiti. Iznos koji su od njih potraživali bio je, dakako, veći od onoga koji je zapovjednik tražio – na njega su još dodali i cijenu vlastitog otkupa te iznos koji su uzimali kao čistu zaradu i koji je osiguravao profitabilnost njihovog poslovanja. Bez sumnje riječ je o iznimno rizičnom pothvatu. Ne samo da su inicijalno mogli završiti u utvrdu gdje nema mogućnosti za zaradu, nego su jednako tako kao sakupljači mogli naići na rodbinu i prijatelje „običnih“ zatvorenika koji nisu bili spremni platiti otkupninu. Ipak, svako poslovanja vuče određene rizike te možemo pretpostaviti da posao „profesionalnih zarobljenika“ očito nije bio toliko rizičan koliko se na prvu može činiti jer inače ne bi cvjetao toliko dugo koliko jest.

Iako bih volio zaključiti ovaj rad dokumentima koji dokazuju moju hipotezu, to – nažalost – ne mogu napraviti. Stoga se nadam da će čitatelj moje hipoteze prihvatiti kao najlogičnije i najvjerojatnije objašnjenje fenomena koji je očito vidljiv u izvorima. Čak i ako se ne složite s mojim hipotezama, nadam se da su dokumenti koje sam prezentirao u ovom radu dovoljan dokaz da su „profesionalni zarobljenici“ doista postojali i da su obavljali poslove o kojima sam u ovome radu pisao.

Dodatak 1.

Sastavljeno na temelju fascikla 248, dokumenta 9, 1622.

Ovaj dokument pruža popis materijalnih gubitaka u nekoliko sela i zaseoka koje su Osmanlije netom opljačkali. Točne vrijednosti dane su samo za četiri stvari:

Oteto dobro:	Vrijednost:
Vol (svaki)	15 do 18 talira
Krava (svaka)	6 do 8 talira
Junac (svaki)	10 talira
Svinja (svaka)	3 do 6 talira

Dok su za preostale stvari navedene samo količine:

Oteto dobro:	Količina dana u:
vino	bačvama
pšenica	centima ²²
zob	centima
raž	centima
mast	centima
pčele	košnicama
telad	broj životinja
ovce	broj životinja
kokoši	broj životinja
sijeno	broj stogova

Zanimljivo je primijetiti relativno bogatstvo pograničnih sela zbog kojih su se osmanski pohodi isplatili. Navest ću tek jedan reprezentativan primjer – riječ je o zaseoku Csijem u kojem su prva četvorica seljaka s popisa prijavila sljedeće gubitke:

²²

Nažalost autor ne donosi transkript originala te je nepoznato koja se mjerna jedinica za težinu žita javlja u izvoru. U originalnoj engleskoj verziji rada stoji *hundredweights* (na hrvatskom *centa*) što je mjerna jedinica koja odgovara težini od oko 50 kg (težina varira ovisno o vremenu i mjestu korištenja kroz povijest, no uvijek se kreće oko 50 kg). Međutim, prema takvoj računici jedan pogranični zaseok (u ovom slučaju Csijem) u samo jednom pljačkaškom pohodu izgubio bi gotovo 42 tona žita (548 centa pšenice, 68 centa raži, 163 centa zobi, 35 centa prosa i 17 centa). U prijevodu sam se držao originala, no podatke uzeti s oprezom (op. prev).

István Kovács	2 konja 20 centa pšenice 25 centa zobi 15 centa prosa
István Kaszu	2 konja 2 krave 10 centa pšenice 10 centa zobi
Ztanko Takács	4 vola 37 centa pšenice 27 centa zobi 17 centa ječma
Simon Tolt	1 konj 3 krave 80 centa pšenice 20 centa prosa 18 centa raži 70 talira u novcu

Ukupni gubitci ovog zaseoka procijenjeni su na 1 174 talira u vrijednosti stoke, 548 centa pšenice, 68 centa raži, 163 centa zobi, 35 centa prosa i 17 centa ječma.

Za jedino selo koje je spaljeno u ovom pljačkaškom pohodu, Palankaváros, imamo i relativno visoke procjene vrijednosti spaljenih staja i spremišta žita – od 96 do 160 talira.

Dodatak 2.

Fascikl 249, dokument 157, 1647.

Popis turskih zarobljenika čija je cijena određena i koji žele na slobodu te popis onih koji iza njih ostaju u tamnici kao jamci.

1. Recep Spahija od Pečuha
2. Mehmet-aga od Erčina
3. Vali Operka Mehmet
4. Beçer od Kopányja

Slijede imena osoba koje su jamci za Recepta od Pečuha pod sljedećim uvjetima: on [Recep] dobio je period od 60 dana počevši od danas.²³ Ako u dogovorenom roku ne dostavi obećanog konja i otkupninu, ili ako se ne vrati na dogovoreni dan, svaki od jamaca dobit će 300 udaraca bičem te dodatne kazne prema prethodno pojedinačno postignutim dogovorima. Navedeni

jamci u tom slučaju također preuzimaju na sebe obvezu plaćanja Recepove otkupnine.

Iz Boroscsána jamci su:

1. Mehmet, mesar, iz Kaniže – izgubit će jedan zub
2. Firkus iz Fehérvára – izgubit će jedan zub
3. Mahmut iz Peča – izgubit će jedan zub
4. Hasan iz Palota – izgubit će jedan zub

Iz Szolnoka jamci su:

1. Hacı-Ali od Fehérvára – izgubit će jedan zub
2. Piri od Turbéka – izgubit će jedan zub
3. Veli Çavuş Ibrahim – izgubit će jedan zub
4. Abdi od Palota – izgubit će jedan zub
5. Derviş od Fehérvára – izgubit će jedno uho
6. Çoban od Kaniže – izgubit će jedan zub
7. Vali Ramadan – izgubit će jedan prst

Slijede imena osoba koje su jamci za Mehmeta od Erčina, a koji su ujedno time postali i jamci za osobe za koje Mehmet jamči. Ako se Mehmet ne vrati ili ako umre prije dogovorenog dana jamci će ostati dužni cjelokupnu otkupninu te će poslati drugog sakupljača da je prikupi.

1. Ali iz Kopányja – izgubit će jedan zub (duguje još jedan za Vala Operku)
2. Ahmed od Fehérvára – izgubit će jedan prst (nema drugih dugovanja)
3. Hacı-Ali od Fehérvára – izgubit će jedno uho (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha i Vala Operku)
4. Vali Baba Hassan iz Bosne – izgubit će jedan zub (duguje još jedan za Vala Operku)
6. Veli Çavuş Ibrahim – izgubit će jedan prst (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha i Sabana Eötvösa)
7. Mehmet od Zsámbéka – izgubit će jedan prst (duguje i za Beçera)
8. Ismail od Kaniže – izgubit će jedan prst (duguje i za Operku)
9. Derviş od Fehérvára – izgubit će jedno uho (duguje i za Recepta od Pečuha)
10. Vali Ramadan – izgubit će jedan prst (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Vala Operku, Sabana Eötvösa i Beçera od Kopányja)

Slijede imena osoba koje su jamci za Vala Operku Mehmeta, a koji su ujedno time postali i jamci za osobe za koje Vali jamči. Ako se Vali ne vrati ili ako umre prije dogovorenog dana jamci će ostati dužni cjelokupnu otkupninu te će poslati drugog sakupljača da je prikupi.

1. Ali iz Kopányja – izgubit će jedno uho (duguje i za Mehmeta od Erčina)
2. Ibrahim iz Bosne – izgubit će jedan zub (nema drugih dugovanja)

²³

Misli se na period slobode, tj. koliko dugo smije izbiti iz utvrde prije nego se vrati s ili bez dogovorene otkupnine (op. prev).

3. Haci-Ali Ibrahim – izgubit će jedan zub (druge dijelove tijela duguje za Mehmeta od Erčina i Recepta od Pečuha)
4. Vali Baba Hassan iz Bosne – izgubit će jedan prst (duguje i za Mehmeta od Erčina)
5. Vali Çavuş Ibrahim – izgubit će jedan zub (druge dijelove tijela duguje za Mehmeta od Erčina, Recepta od Pečuha, Beçera od Kopányja i Sabana Eötvösa)
6. Ismail od Kaniže – izgubit će jedan zub (duguje i za Mehmeta od Erčina)
7. Vali Ramadan – izgubit će jedno uho (druge dijelove tijela duguje za Mehmeta od Erčina, Recepta od Pečuha, Beçera od Kopányja i Sabana Eötvösa)

Slijede imena osoba koje su jamci za Beçera od Kopányja, a koji su ujedno time postali i jamci za osobe za koje Beçer jamči u Szolnoku. Ako se Beçer ne vrati ili ako umre prije dogovorenog dana, jamci će ostati dužni cjelokupnu otkupninu.

1. Zülfikar od Bude – izgubit će jedno uho (nema drugih dugovanja)
2. Osman od Fehérvára – izgubit će jedno uho (nema drugih dugovanja)
3. Vali Çavuş Ibrahim – izgubit će jedno uho (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Vala Operku, Mehmeta od Erčina, i Sabana Eötvösa)
4. Şişmiş Mustafa od Fehérvára – izgubit će jedan zub (nema drugih dugovanja)
5. Abdi od Palota – izgubit će jedan zub (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Mehmeta od Erčina, i Sabana Eötvösa)
6. Mustafa od Palota – izgubit će jedno uho (nema drugih dugovanja)
7. Vali Ramadan – izgubit će jedno uho (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Mehmeta od Erčina, Vala Operku, i Sabana Eötvösa)

Slijede imena osoba koje su jamci za Sabana Eötvösa od Kaniže, a koji su ujedno time postali i jamci za osobe za koje Saban jamči u Szolnoku. Ako se Saban ne vrati ili ako umre prije dogovorenog dana, jamci će ostati dužni cjelokupnu otkupninu.

Iz Novog Grada jamci su:

1. Hamza od Kaniže
2. Recep od Kopányja

Iz Szolnoka jamci su:

1. Vali Çavuş Ibrahim – izgubit će jedan zub (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Beçera od Kopányja, Mehmeta od Erčina i Vala Operku)
2. Harac Sa'adi – izgubit će jedan zub (nema drugih dugovanja)
3. Abdi od Palota – izgubit će jedan prst (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Mehmeta od Erčina i Beçera od Kopányja)
4. Saba iz Kaniže (u vlasništvu gospodina Seböka) – izgubit će jedan zub (duguje i za Recepta od Pečuha)
5. Mustafa iz Kaniže – izgubit će jedan zub (nema drugih dugovanja)
6. Vali Ramadan – izgubit će jedan zub (druge dijelove tijela duguje za Recepta od Pečuha, Vala Operku, Mehmeta od Erčina i Beçera od Kopányja)

Dodatak 3.

Fascikl 249, dokument 188, 1647.

1. Vali Çavuş Ibrahim kao otkupninu nudi:

- 1 konja dostojnog gospodara s potpunom opremom
- 200 talira u novcu
- 1000 *kila* soli
- 20 dužina tkanine

Od ovoga čovjeka nećemo prihvaćati sol. Konj treba imati opremu ukrašenu zlatom, poput one koju je dostavio Mehmet od Erčina. Trebao bi dostaviti ili konja [nečitki dio]-paše od Budima ili konja Alija-age. Na svoju ponudu trebao bi nadodati još 300 talira u novcu i 30 dužina tkanine.

Napomena: odbio je promijeniti svoju izvornu ponudu.

2. Sa'adi iz Karadina kao otkupninu nudi:

- 300 *kila* soli
- 10 dužina tkanine
- 6 volova

Na svoju ponudu treba dodati još 300 talira u novcu, 40 dužina tkanine te još 16 volova.

Napomena: obećao je dostaviti još četiri dužine tkanine tijekom studenoga.

3. Abdi iz Palota kao otkupninu nudi:

- 100 *kila* soli
- 300 talira u novcu

Na svoju ponudu treba dodati još 300 *kila* soli i 200 talira u novcu.

Napomena: obećao je dostaviti još 50 *kila* soli do studenoga.

4. Osman iz Fehérvára kao otkupninu nudi:

- 350 *kila* soli

S njim nećemo pregovarati osim ako u svoju ponudu ne uključi novac i konje. Od ovoga čovjeka nećemo prihvaćati sol.

Napomena: sada više ne nudi ništa.

5. Ali iz Kopányja kao otkupninu nudi:

- 200 *kila* soli
- 200 talira u novcu

Očito je da ponovno „igra igre“. Prije ili kasnije, upast će u nevolje. Čak i ako ponudi šest ili sedam puta veću otkupninu od one koju trenutno nudi, nećemo ga pustiti na slobodu. Jedina ponuda koju ćemo prihvatiti jest ona od nekoliko tisuća *kila* različitog žita. Vidjet ćemo što će na to reći.

Napomena: spreman je dodati još 450 talira u novcu i 50 *kila* pšenice.

6. Piri-aga od Turbéka kao otkupninu nudi:

- 500 *kila* soli
- 100 talira u novcu

Ponuda koju je dao ne vrijedi ništa. Put prema slobodi ugledat će tek ako ponudi još 4000 *kila* pšenice i raži.

Napomena: jedino što je spreman ponuditi je više soli.

The Ottoman “Professional Prisoners” on the Western Borders of the Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries

Abstract:

This paper, based on unpublished material from the archives of the Batthyány family, aims to contribute to the study of the process of exchange and ransom of prisoners on the Habsburg-Ottoman border during the 16th and 17th centuries. The main thesis of the paper is that during this period there was a special group of people who operated as “professional prisoners” and who made a profit as intermediaries during the process of ransom. At the end of the paper, the author presents several documents dealing with the process of ransom, that also show the severe penalties that awaited the guarantors if their collector would never return.

Keywords: Military Frontier, Kingdom of Hungary, Ottoman Empire, Batthyány, ransom, captives, 16th century, 17th century

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 17 2022.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVII, broj 17, 2022.

Glavni i odgovorni urednik
Ivan Mrnarević

Zamjenik glavnog urednika
Ivan Ćorić

Uredništvo
Petar Bešlić
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Mudrovčić
Tijana Vokal

Redakcija
Petar Bešlić
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Ivan Mudrovčić
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnik Uredništva
Petar Bešlić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Irena Bratičević
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Ivana Buljan
dr. sc. Ivana Gubić
dr. sc. Sanja Lazanin
dr. sc. Ana Pavlović

dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Kornelija Jurin Starčević
dr. sc. Goran Sunajko
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić

Lektura za hrvatski jezik
Jozo Akrap
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Lea Ivanković
Lorena Lelek
Marija Mrnjavac
Martina Perak
Nika Pulig
Josipa Skenderović
Darko Vasilj
Jakov Zidarić
Matea Žnidarec

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Marko Maraković, FF-press

Prijevod s engleskog jezika
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Filip Šimunjak

Prijevod s mađarskog jezika
Saša Vuković

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o.

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sredstvima koje je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>